

Филозофски факултет
Универзитет у Београду
Одељење за историју

Дипломски рад

Узроци и последице идеолошког сукоба на простору општине Рудо током и
после Другог светског рата

Ментор:

Проф. др Мира Радојевић

Студент:

Ранко Радовић ИС14/23

Београд, септембар 2018.

Садржај

1. Предговор.....	3
2. Увод.....	5
3. Рудо – кратак историјат до Другог светског рата.....	6
4. Средњи век.....	7
5. Доба турске владавине.....	9
6. Владавина Аустро-Угарске и поплава 1896.....	12
7. Први светски рат и живот у Краљевини Југославији.....	14
8. Соколски покрет у Рудом.....	15
9. Утицај Цркве и богомољачки покрет.....	17
10. Почетак рата.....	20
11. Деловање Равногорског покрета и прво ослобођење.....	22
12. Активности партизанског покрета и оснивањае Прве пролетерске бригаде.....	26
13. Ратне године у Рудом.....	30
14. Заробљавање генерала Михаиловића.....	32
15. Деловање четничких одметника после рата.....	33
16. Рудо у послератном периоду.....	36
17. Жртве и ратна разарања.....	37
18. Уместо закључка.....	42
19. Литература.....	43
20. Извори.....	43

Предговор

Историја Другог светског рата на простору бивше Југославије, упркос бројним радовима са том тематиком, остала је и даље недовољно истражен простор који представља изазов како за садашње тако и за будуће проучаваоце прошлости. Нарочито се по сложености процеса и догађаја унутар југословенске државе издваја простор Босне и Херцеговине, углавном због верске и националне разноликости. Када се свему томе дода и сукоб различитих идеологија, то свакако позива на опрез истраживача при анализи датих историјских збивања. Поред комплексности тематике, она је истовремено у великој мери и интересантна и значајна што апсолутно одговара једној од дефиниција да је историја заправо разумевање процеса који су се одвијали у прошлости чије последице осећамо и данас, а не пуко набрајање и репродукција фактографије.

Готово да нема места у Босни и Херцеговини које у току Другог светског рата није било погођено верско-националним, а потом и идеолошким сукобом са огромним бројем жртава. Једно од тих места је и општина Рудо која је у фокусу овог рада односно како је простор једне мале општине на тремеђи Босне и Херцеговине, Србије и Црне Горе био поприште сукоба између две главне идеолошке супротстављене стране које су својим утицајем и деловањем оставиле трага с тим што је опредељеност становништва општине у току и након рата од изузетног значаја за стварање јасније слике о узроцима и последицама сукоба. Овако дефинисана тема, колико је познато није до сада обрађена у историографији упркос значајним догађајима који су уско повезани са овим тереном попут: оснивање прве пролетерске бригаде, хапшење генерала Михаиловића, деловање четничких одметника након рата итд. Истини за вољу поменути догађаји обрађени су појединачно, али не у оквиру једне целине.

Доступна литература за овај рад састоји се од низа монографија, мемоара, документа и усменог предања што од становника из Рудог, што од оних који су директно били учесници догађаја, а нису пореклом из Рудог. Користећи податке из послератне државно-партијске историографије у коју несумњиво спадају дела попут: „Револуционарни рат“ М. Ђиласа, „Разговори са Кочом“ А. Ненадовића, монографије о пролетерским санџачким бригадама итд, а у исто време комбинујући те званичне верзије

догађаја са радовима савремених историчара и истраживача попут Косте Николића и Предрага Остојића долазимо до потпуније и шире слике о дешавањима на простору ове општине Доњег Полимља током Другог светског рата.

Структура рада конципирана је тако да је у уводном делу описана прошлост Рудог до Другог светског рата са бројним објашњењима која су од користи за праћење ратног процеса. Главни део обилује подацима о почетку рата, окупацији, активностима Равногорског покрета и Народно-ослободилачког покрета, борбама за контролу овог стратешког простора и идеолошки обојеним сукобима. Такође у оквиру главног дела приказани су догађаји у послератном периоду који су заправо последица рата. У закључку је наведен резултат узрочно-последичне везе ратних збивања али и сликовит пример шта се догоди када су у сукобу партија с једне стране и „поражени“ тј. у овом случају народ с друге стране.

Верујем да ће овај рад бити један скромни допринос у српској историографији која се тиче Другог светског рата, а која се најбоље разуме и осећа на микроплану.

Увод

За места која се налазе близу неке границе каже се да имају богату, али и у исто време бурну историју. Подложни са обе стране утицајима тешко остају имуна у сукобима различитих култура и цивилизација. Посматрано у ширем контексту, управо историја српског народа који је вековима на граници између Истока и Запада то потврђује. И када тражимо емпиријску потврду ове тезе на локалном нивоу врло брзо долазимо до идентичног сазнања. Један од конкретних примера свега наведеног је општина Рудо, мало место на тремеђи три државе. Иако географски припада Босни, а у близини је и Црна Гора, ово место одсносно људи овог краја су вековима били суштински везани и окренути Србији, а њихова вера у значај и снагу матичне државе траје до данас.

Разарања и страдања Другог светског рата нису мимоишла ни ово место, и како то увек бива после великог историјског догађаја ништа више није исто. Сукоби припадника Равногорског и Народно-ослоодилачког покрета што међусобно, што са различитим формацијама окупаторских оружаних снага, у највећој мери су обележили ратни и послератни период руђанске општине.

Како је почео рат против окупатора (али и грађански), активности покрета отпора на терену, подаци везани за жртве и ратна разарања, личности које су део ратног мозаика, ослобођење и део послератног периода- све је то у оквиру тематике овог рада. Међутим, фокус ће бити стављен на оне популарне термине у историјској науци, а то су свакако узроци и последице. Сваки озбиљан сукоб има своје утемељењ у прошлости и тако је и у овом случају. Сва дешавања проистекла из Другог светског рата оставила су дубок траг на локално становништво, а циљ овог рада је да читаоцу приближи узрочно-последичну везу дешавања која ће бити детаљно описана у наставку.

Рудо – кратак историјат до Другог светског рата

У долини брзе и плаховите реке Лим, окружен планинама Вучевицом, Виогором, Вардом и Тмором налази се градић Рудо. Територија општине захвата површину од 344км² и граничи се са општинама: Прибој (Србија), Чајниче, Вишеград, Ново Горажде и Рогатица (Босна и Херцеговина – Република Српска). Оно што је карактеристично за брдско-планинске области је несразмера у броју становника са величином територије општине и Рудо је у томе добар пример. Трагови људске цивилизације на подручју руђанске општине потичу још из доба неолита.¹

Што се тиче периода римске империје постоји низ материјалних доказа који поткрепљују постојање римских насеобина на овог простору. Наиме, од значаја су два надгробна споменика са натписима од којих један сведочи о муниципалном уређењу Рудог у време римских царева Флавијеваца.² Такође дошло се до сазнања о постојању римског гробља на чијем је проналажењу поред поменутих надгробних споменика, радио руски археолог Димитрије Сергејевски.³ Поред римских надгробних споменика, у материјалне трагове римске цивилизације, спадају и миљокази као и новац. Као доказ о постојању јавне римске комуникације у овог крају управо сведоче миљокази тј. обликовани каменови за означавање раздаљине на римским путним мрежама, пронађени у селу Штрпци.⁴ У вези са римским новцем на подручју Рудог треба поменути познатог љубитеља антиквитета Добра Стикића, мештанина села Штрпци који га је пронашао 1927. године и предао га Земаљском музеју у Сарајеву.⁵

На крају, треба поменути назив насеља Сјеверин (најближе Рудом, данас припада општини Прибој) тачније римска утврда изнад самог насеља у појединим документима назива се: Serananscle (1444.), Serverin (1448.), Seuerino (1449.) и Severino (1454.).⁶

---

¹Рудо – споменика поводом 30 – годишњице прве пролетерске бригаде: Алија Бејтић, Рудо и рудски крај кроз вијекове, Сарајево: Међурејубличка заједница за културно-просветну делатност, 1971. стр. 180.

² Исто, стр. 181.

³ Исто, стр. 181.

⁴ Исто, стр. 182.

⁵ Исто, стр. 182.

⁶ Исто, стр. 183.

Постоји и верзија да је име насеља везано за владавину римских царева из породице Severus 193 – 307.⁷ Међутим због ијекавског говорног подручја, назив места постаје Сјеверин. Такође, на путу према планини Јаворје, а неколико километара од Сјеверина налази се локалитет под називом Роман где су пронађени остаци старог града тврђаве.⁸ Занимљиво је да је и за овај локалитет (као и за многе друге у Србији) везана легенда о граду проклете Јерине.

Средњи век

У оквирима средњовековне српске државе налазила се од самог почетка и област Доње Полимље односно подручје коме припада и данашња општина Рудо. Упркос евидентном недостатку писаних извора који се тичу средњовековне прошлости овог дела Полимља, остаци материјалне културе могу бити од користи у реконструисању и разумевању догађаја из тог периода српске историје. По добро познатој подели тадашњих српских земаља један од браће родоначелника династије Немањић, кнез Мирослав, управљао је Хумом, а долина Лима улазила је у састав управо те области што потврђује и црква Св. Апостола Петра код Бијелог Поља (изграђена око 1190. године) која је најзначајнија задужбина хумског кнеза Мирослава.⁹

Такође познато је да је и Растко Немањић (касније Св. Сава) по тадашњој устаљеној средњовековној пракси добио област на управљање и стицање државног искуства и та област је била Хум. Међутим, година када област Доњег Полимља добија на значају је 1219. односно када српска црква стиче аутокефалност. Формирање нове помесне цркве захтевало је и успостављање епископија које ће чинити заокружену целину са сопственим духовним центром. Седиште једне од осам епископија српске цркве био је манастир Св. Николе на Бањи код Прибоја и то је била дабарска епископија. Ако узмемо у обзир да се Рудо налази у непосредној близини од поменутог манастира (око 20 км

---

⁷ Исто, стр. 183.

⁸ Драгољуб Мићовић, Записи Старог Руђанина, Београд: Адаста, 1997. Стр. 1.

⁹ Rudo – spomenica povodom 30 – godišnjice prve proleterske brigade: Alija Bejtović, Rudo i rudski kraj kroz vijekove, Sarajevo: Međurepublička zajednica za kulturno-prosvetnu delatnost, 1971. str. 184.

ваздушном линијом) оправдано је мислити да је руђански крај био у оквиру дабарске епископије. Такође то потврђују и истраживања антропогеографа и историчара Атанасија Пејатовића о жупи Дабар која се протезал низ Лим до ушћа у Дрину.¹⁰

Треба истаћи да је Полимље била област од изузетног значаја за влдарску породицу Немањић с обзиром на чињеницу да су поред седишта дабарске епископије на њеној територији своје задужбине подигли унуци великог жупана Стефана Немање (жупан Дмитар – манастир Давидовицу, а краљ Владислав – манастир Милешеву). Стога је важно имати на уму да је на изградњу државотворне свести народа полимског краја веома утицало задужбинарство династије Немањића. Након смрти цара Душана 1355. године западним крајевима царства овладао је кнез Војилав Војиновић, а након његове смрти наследио га је братанац Никола Алтомановић који је узео титулу жупана.¹¹ Превише амбициозан и политички нетактичан, жупан Алтомановић је својим деловањем успео да уједини кнеза Лазара и босанског бана Твртка I који су га заједничким снагама поразили и поделили његову област 1373. године.¹² По тој подели, Полимље је постало део босанске државе. Бан Твртко се четити године касније крунисао за краља управо на новоосвојеној територији тачније у манастиру Милешева.¹³ Међутим, након смрти краља Твртка 1391. године област Полимља запосео је тада моћни феудалац Павле Раденовић, оснивач породице Павловић, а једно време долина Лима је била под контролом великог војводе Сандаља Хранића Косаче.¹⁴

---

¹⁰ Исто, стр. 185.

¹¹ Јованка Калић, Срби у позном средњем веку, Београд: САНУ – Балканолошки институт, 1994, стр. 18.

¹² Исто, стр. 19-20.

¹³ Сима Ћирковић, Историја срењовековне босанске државе, Београд: Српска књижевна задруга, 1964, стр. 137.

¹⁴ Rudo – spomenica povodom 30 – godišnjice prve proleterske brigade: Alija Bejtić, Rudo i rudski kraj kroz vijekove, Sarajevo: Međurepublička zajednica za kulturno-prosvetnu delatnost, 1971. str. 186.

Доба турске владавине

Пад Босне под турску власт везује се за 1463. годину односно онда када је погубљен последњи босански краљ Стефан Томашевић.¹⁵ Међутим, када турска освајања спустимо на локални ниво, године које се наводе су хронолошки оријентир, али не и прецизан податак. У случају Рудог, година која се узима за крајњу одредницу турског освајања је 1465. Односно ратни поход скопског крајишника Исабега на делове источне Босне, мада постоји податак да су турци већ 1462. године имали организовани кадилук у Вишеграду.¹⁶

Подручје Рудог је у управно-административном и судском систему подељено реком Лим: десна страна је ушла у састав босанског, а лева под окриље херцеговачког санцака.¹⁷ У ужем смислу, територија десно од Лима је припадала вишеградском и делом прибојском кадилуку, а територија са насељем лево од Лима је припадала углавном фочанском кадилуку.¹⁸

Као и у средњовековно доба, област Доњег Полимља и у периоду турске владавине добија на значају, овог пута првенствено због личности пореклом из овог краја. Тачније породица која је прославила овај крај је свакако породица Соколовић, из истоименог села мада постоји верзија да су родом из суседног села Раванци.¹⁹ Њени најистакнутији чланови успели су да кроз један трагичан догађај какав је несумњиво био данак у крв и регрутовање у јањичаре, изграде војничке и државничке каријере у турском царству.

Српском народу у целини најпознатији је Мехмед паша Соколовић који је био и велики везир од 1565. до 1579., али и велики градитељ и заштитник српскога народа у своје време. У сећању народа којем је припадао остао је упамћен по берату из 1557. године за који се лично заложио и којим је обновљен рад Пећке патријаршије на чије чело је дошао Макарије Соколовић, по народном веровању његов близак сродник. Такође, у његове најпознатије градитељске подухвате убрајају се мост преко Дрине у Вишеграду,

---

¹⁵ Сима Ћирковић, Историја срењовековне босанске државе, Београд: Српска књижевна задруга, 1964, стр. 323.

¹⁶ Rudo – spomenica povodom 30 – godišnjice prve proleterske brigade: Alija Bejtić, Rudo i rudski kraj kroz vijekove, Sarajevo: Međurepublička zajednica za kulturno-prosvetnu delatnost, 1971. str. 195-196.

¹⁷ Исто, стр. 196.

¹⁸ Исто, стр. 196-197.

¹⁹ Исто, стр. 199.

али и бројни други мостови широм Босне, као и обновљене цркве и новоизграђене џамије. Рођени братанац Мехмед паше био је санџакбег Мустафа Соколовић, оснивач касабе Рудо 1555. године и тај податак нам је познат из вакуфнаме оснивача.²⁰ У њој се наводи да је Мустафа Соколовић као своју задужбину оставио и: џамију, мектеб (за проучавање Курана), хан (за преноћиште путника), мост преко Лима, хамам, млин, дућане итд.²¹

Значајне и занимљиве податке о даљем развоју Рудог сазнајемо из пера познатог турског путописца Евлије Челебије који је у Рудом боравио 1664. године и забележио да насеље чини око 400 кућа, подељено у четири махале (стамбене јединице) и да постоје 4 џамије, 2 мектеба, 2 текије, око 50 дућана итд.²² Треба рећи и да је касаба Рудо основана на левој обали Лима и да је постојала све до велике поплаве из 1896. године када је нестала и од тада се то насеље назива старо Рудо (ново насеље Рудо основала Аустро-Угарска на десној обали Лима).²³

Живот српског становништва под турском влашћу био је тежак као и у многим окупираним крајевима и стога је вест о подизању Првог устанка 1804. године снажно одјекнула и у Рудом. Након три године успешног ратовања најпре против дахија, а затим и против регуларних снага турског царства, устаничка војска је 1807. године у једном офанзивном налету, поред Добруна и Вишеграда, напала и Рудо о чему постоје сведочанства: „Прво су га преко Лима гађали топовима, а потом и спалили. Скоро сви јавни објекти били су порушени, а многе куће махом дрвене нестале су у ватри“.²⁴ Овај напад устаника остао је дубоко у сећању српског народа у Рудом и околним местима јер је значио да постоји намера војводе Карађорђа и водећих људи устанка о ослобођењу Срба и ван београдског пашалука. На изградњу државотворне свести и јасне националне идеје о ослобођењу и уједињењу српског народа сигурно је утицала епопеја оба устанка што је заправо био континуитет са немањинском традицијом из средњег века.

Култ војводе Крађорђа Петровића био је изузетно снажан током устанка, аи деценијама доцније на простору Доњег Полимља. О томе сведочи и постављање споменика војводи српске револуције на брду изнад манастира Добрун (велике светиње за

---

²⁰ Исто, стр. 204.

²¹ Исто, стр. 206-207.

²² Исто, стр. 210.

²³ Исто, стр. 204.

²⁴ Протојереј – ставрофор Саво Брадоњић, Сто година храма светих апостола Петра и Павла у Рудом, Рудо: СКПД „Просвјета Рудо“, 2012. Стр. 30.

народ Рудог) 2004. године, а поводом 200 годишњице од почетка устанка.²⁵ Иако током оба устанка подручје Рудог фактички није ослобођено од турске власти, постојала је искра отпора која је поново букнула 1875. године, практично наслањајући се на устаничке активности у Херцеговини. У монографији издатој поводом 100 постојања храма Свети апостола Петра и Павла у Рудом, о овим догађајима пише следеће:

„Неподношљиво стање стварало је отпор, па су се све више јављале побуне и устанци. Првобитни успјех Херцеговачког устанка 1875. године охрабрише српски народ и у другим крајевима старе Херцеговине, Полимља и Подриња, на устанак против вишевјековног окупаторског јарма. Тако је на Преображење код манастира Бање одржан народни сабор, на коме су учествовали народни прваци, угледни домаћини, игумани и свештеници околних парохија. На сабору је договорено да устанак отпочне одмах иза Велике Госпојине. Игуман бањски архимандрит Прокопије Бујишић крену са својим устаницима и ослободи Прибој. Устанак се прошири на Бијело брдо под вођством свештеника Јевта Ђуровића а свештеник Алекса Поповић узбуни Ресиће, Николиће и руђански крај. Турски бег Сијарић позове попа Алексу на преговоре, погази рјеч и ухвати попа Алексу и на превоју између Горњих и Доњих Цикота и посјече му главу. Отсјечену главу посла у Вишеград да се изложи на мосту, као упозорење свима који побуњују народ. Убрзо Сјенички паша са регуларном турском војском стиже и растјера устанике, који преко Увца склонише се у Србију. Том приликом спаљени су манастири Добрун и Бања, сва села, а народ избјегао у Србију. Преостало становништво било је изложено страшним неподношљивим репресалијама. То је подстакло угледне домаћине представнике фамилија од Заборка, Увца, Бјелог Брда, Вардишта, Паштан Брда и Рудог да напишу једну петицију српском краљу Милану Обреновићу, да се заложи код руског цара и европских владара да утичу на Турску у Цариграду, да престану репресалије и угњетавање српског народа. Да ли је ова петиција дошла до европских владара није познато, али је на Берлинском конгресу донијета одлука да Аустро-Угарска анектира Босну и Херцеговину, а у Новопазарском санцау формира војне гарнизоне ради обезбјеђења.“²⁶

²⁵ <http://www.politika.rs/sr/clanak/32619/Region/Bronzani-pogled-vozda-Karadorda> Приступљено 31. 08. 2018.

²⁶ Протојереј – ставрофор Саво Брадоњић, Сто година храма светих апостола Петра и Павла у Рудом, Рудо: СКПД „Просвјета Рудо“, 2012. Стр. 31-32.

Владавина Аустро-Угарске и поплава 1896. године

Одлуком Берлинског конгреса 1878. године Аустро-Угарска је окупирала Босну и Херцеговину. Црно-жута монархија слови за цивилизатора који долази да после осеке отоманско-оријенталног мора, донесе модернизацију и просперитет. Њена цивилизаторска мисија највише се огледа у инфраструктурним пројектима и они су везани и за Рудо. У својој монографији „Рудо и рудски крај кроз вијекове“ Алија Бјетић пише о овом периоду следеће:

„прва велика новина је успостава државне границе Аустроугарска – Турска крај самог старог Рудог, између Рудог и Сјеверин. Граница је одатле ишла узводно лијевом страном Лима до ушћа Увца па даље на сјевер самом реком Увац. Ту, крај самог старог Рудог, постављена су и грађевинска обиљежја двије државе: на турској страни гранична караула звана Мејташ, а на аустроугарској страни жандармеријска касарна. Првих година нове управе старо Рудо је остало у саставу Чајничкој котара као општина и оптинско мијесто. Године 1888. натала је значајна у правно-административна новина: Рудо је постало испостава и сједиште испоставе вишеградског среза. И такав статус остао је све до 1910. (22 године), кад је испостава укинута, а Рудо поново враћено на статус сједишта само своје општине у саставу вишеградског котара.“²⁷

Такође, почиње изградња путева и трасирање узане пруге долином Лима до Увца.²⁸ Оваква атмосфера нагнала је и Србе у Рудом да крену у том правцу, а Бјетић ова дешавања детаљно описује:

„Прве нове јавне објекте у Рудом иза 1878. године почели су градити домаћи Срби. Била су то два значајна објекта: црква Св. Илије и конфесионална (православна) основна школа. Оба објекта била су у саставу старог Рудог, на излазу из касабе у правцу Сјеверина. Градња је отпочела 1884. године. Камен темељац школе положен је и посвећен о православним Духовима, 28. маја уз велику свечаност. Те године стигао је српско-православној општини у Рудом за градњу нове цркве и школе већи прилог цара Фрање Јосипа (400 форинти), а на томе се јавно захвалио 10-ог октобра 1884. Михајло Ранковић, јеромонах и учитељ у Рудом. Идуће 1885. школа је била готова. Већ 10-ог јула чекао се окружни мјерник да је прегледа па да се отвори. (...) црква је довршена идуће 1886. године.“²⁹

²⁷ Rudo – spomenica povodom 30 – godišnjice prve proleterske brigade: Alija Bejtić, Rudo i rudski kraj kroz vijekove, Sarajevo: Međurepublička zajednica za kulturno-prosvetnu delatnost, 1971. str. 227.

²⁸ Протојереј – ставрофор Саво Брадоњић, Сто година храма светих апостола Петра и Павла у Рудом, Рудо: СКПД „Просвјета Рудо“, 2012. Стр. 33.

²⁹ Rudo – spomenica povodom 30 – godišnjice prve proleterske brigade: Alija Bejtić, Rudo i rudski kraj kroz vijekove, Sarajevo: Međurepublička zajednica za kulturno-prosvetnu delatnost, 1971. str. 228.

Међутим, највећи инфраструктурни подухват који је извела нова власт уско је повезан са највећом природном катастрофом која је до тад погодила Рудо. Била је то поплава 1896. године, о којој је писала и тадашња штампа у Аустро-Угарској што говори о величини њених размера, а исцрпан извештај о овој катастрофи поново сазнајемо из пера хроничара Бејтића:

„Још поткрај октобра 1896. навалиле су велике кише у југоисточној Босни, воде су надлазиле, ломиле и односиле мање мостове и парализирале саобраћај. Из дана у дан све више, погубније. Расли водостаји нарочито Дрине, Тихотине и Лима су постајали бјесомучнији, јер су те рјеке ионако брза тока. Критична ситуација је дошла 9-ог новембра кад су се воде нагло дигле, а кулминација водостаја и с њом катастрофа наступиле су у ноћи између 10-ог и 11-ог новембра. На мејстима испод ушћа Лима сама Дрина се дигла за читавих 15, 40м изнад нормалног водостаја. Те исте ноћи и идућег дана, 10-ог новембра страдали су јако Фоча и Горажде, а Вишеград и у доњем Подрињу Дворове, Балатун, Салаш, Велико село и касабу Јању прелише таласи. У тим сатима између 10-ог и 11-ог новембра и вода Лима излила се само насеље Рудо које ионако није било на неком уздигнућу, а томе је злосретно припомогло и то, што се река морала разлити баш овамо, јер је Лим је збрисао са површине земље равно 60. Преосталих 50 остале су дјелимично, али су и оне све биле тако оштећене и засуте муљем и другим наносом, да су постале неупотребљиве. Тако је у потпуности и завазда нестало старо Рудо, касаба и задужбина Мустафе Соколовића, тачно 340 година после његовог оснивања.“³⁰

Након крајње апокалиптичних слика које су стизале из Рудог, Земаљска влада у Сарајеву која је вршила власт у оквиру Аустро-Угарске монархије донела је одлуку о подизању новог насеља.³¹ Ново Рудо изграђено је „на десној обали Лима као прво место у Босни које је добило савремени урбанистички план“.³² Изградња је практично трајала до краја XIX века и обухватала је: парцелисање земљишта, трасирање улица, подизање стамбених и јавних објеката попут среске испоставе, жандармеријске станице, зграде основне школе, амбуланте, дрвеног моста преко Лима итд.³³ Од верских објеката подигнута је цамија 1899. године, а православна црква Светих апостола Петра и Павла 1912. године.³⁴ Процес модернизације захватио је углавном уже градско језгро, и поједина околна села која су саобраћајно била боље повезана са центром. Једно од тих села били су Штрпци, на путу Увац-Добрун. Поред две цркве (Св. Пророка Илије из 1883. и Рождества

³⁰ Исто, стр. 222-223.

³¹ Драгољуб Мићовић, Записи Старог Руђанина, Београд: Адаста, 1997. Стр. 6.

³² Исто, стр. 7.

³³ Исто, стр. 9.

³⁴ Исто, стр. 9.

Пресвете Богородице из 1908.) и основне школе из 1902. Изграђене су задруга и читаоница.³⁵ Појаву привредних и културних субјеката у Штрпцима Бејтић описује на следећи начин:

„Штрпцима припада глас да су мјесто у којем је основана ако не прва, а оно сигурно једна од првих задруга у Босни и Херцеговини. Ријеч је о Српској земљорадничкој задрузи. Основана је 1907. године и уређена по систему њемачког економисте Фридриха Вилхелма Рајфајзена. Уствари то је била сељачка кредитна задруга, чије се пословање темељило на лозима и обавезној штедњи задругара. Задруга је давала кредит својим члановима за градњу куће, за набавку стоке, пољопривредног оруђа и сл. А од њих откупљива жито и сличне пољопривредне производе, чувала га до повољнијег времена продаје те тада и продавала, а при томе члановима задруге исплаћивала и разлику између набавне и продајне цјене. Штедна улагања у ову задругу проширена су и на школску дјецу. Задруга је имала и своје огранке за воћарство, сточарство и мљекарство. Радила је, изузимајући периоде првог и другог светског рата све до 1965. , а тада је интегрисана са земљорадничком задругом у Рудом. Исте 1907. године, у Штрпцима је утемељена и отворена српска читаоница, која се брзо омасовила тако да је већ идуће 1908. године имала 106 чланова. Ипак душа великих акција у Штрпцима био је штрбачки свештеник Коста Поповић, иницијатор оснивања нове цркве, задруге, читаонице и пододбора друштва Просвјета.“³⁶

Први светски рат и живот у Краљевини Југославији

Сарајевски атентат 28. јуна 1914. и велики рат који је уследио променили су Европу и свет. Антисрпско расположење које је било доминантно у низу година пред рат, после атентата се манифестовало кроз прогоне и репресалије над Србима у Босни и Херцеговини па самим тим и у Рудом. Неколицина Срба из Рудог одведена је у логоре који су се налазили у Добоју и Араду.³⁷

Аустро-Угарска је најпре отпочела обрачун са интелектуалном и привредном елитом српског народа и то правило примењивано је и у мањим местима широм БиХ. Страдање Срба у Рудом од заборава је отео и у својој књижевно-историјској студији поменуо стари Руђанин Драгољуб Мићовић:

---

³⁵ Rudo – spomenica povodom 30 – godišnjice prve proleterske brigade: Alija Bejtić, Rudo i rudski kraj kroz vijekove, Sarajevo: Međurepublička zajednica za kulturno-prosvetnu delatnost, 1971. str. 234.

³⁶ Исто, стр. 234-235.

³⁷ Драгољуб Мићовић, Записи Старог Руђанина, Београд: Адаста, 1997. Стр. 10.

„Двадесетогодишњег младића Јова Вуковића, који је радио у Сарајеву претукао је сарајевски градски олош и шуцкори. У тешком стању довежен је у Рудо где је убрзо подлегао повредама.

Руђански учитељ Манојло Илић међу првима је био ухапшен те му је са великом групом срба суђено у Сарајеву. одатле је спроведен у концентрациони логор у Араду. Поред учитеља Илића један број руђанских Срба упућен је такође у Арад, међу којима су били свештеник Шиљак, Јово Барбарез, Чедомир Маринковић и Ристо Мићовић. Мићовић је од последица логорске тортуре тешко оболео, те је после рата умро у Рудом. Треба поменути и Пера Топаловића са Оскоруше (Вишеградски котар) који је стељан 27. марта 1916. године јер се као комитација прикључио српској војсци“.³⁸

Познато је да је и народ Доњег Полимља дао велики допринос у стварању заједничке државе и испуњењу заветне мисли о ослобођењу и уједињењу свих Срба. жртву коју су поднели Руђани за слободу своје земље истичу свештеници из Рудог:

„Велики број војно способних војника у источном дјелу Босне, добровољно се пријавио и пошао у добровољце да помогне матици Србији која се нашла у тешкој и безизлазној ситуацији. Тако је било и у Рудом и околини. Мало која породица или фамилија је била, а да није имала једног или више добровољаца. Многи су оставили животе по ратиштима у Србији, гудурама Албаније, а острвима Видо и Крф, Солунском фронту, а многи као тешки ратни инвалиди дођоше својим кућама. Мањи број се вратио у ослобођену Југославију. Југословенска држава покушала је да и се одужи ратним бенфицијама, давањем добровољачке земље, новчаним примањима и изградњом споменика солунским добровољцима у Штрпцима, а у Прибоју спомен цркву са костурницом.“³⁹

Оно што карактерише период Краљевине Југославије везан за Рудо је благо побољшање економских услова и саобраћајне инфраструктуре, али највећи раст је свакако постигнут на пољу културе и спорта. Нарочито треба истаћи рад друштва „Просвјета“ у међуратном периоду о чему постоје детаљнији подаци: „У културно-просветном друштву Просвјета поред активности тамбурашког оркестра те хорских песама, припремане су и даване позоришне представе.“⁴⁰

Соколски покрет у Рудом

Соколски покрет је био један од важних носилаца идеје интегралног југословенства. Спој државне идеологије и физичких активности био је изузетно привлачан бројним младим људима, нарочито у мањим срединама широм Краљевине

³⁸ Исто, стр. 10-11.

³⁹ Протојереј – ставрофор Саво Брадоњић, Сто година храма светих апостола Петра и Павла у Рудом, Рудо: СКПД „Просвјета Рудо“, 2012. Стр. 39.

⁴⁰ Драгољуб Мићовић, Записи Старог Руђанина, Београд: Адаста, 1997. Стр. 16.

Југославије. Стога и не чуди да је соколски покрет био популаран и масован у полимским варошицама па тако и у Рудом. Прве назнаке формирања организације сокола у Рудом забележене су већ 1928. године када угледни руђански свештеник Славко Поповић позива начелника Златиборске соколске жупе Јосипа Јехличку да посети Рудо ради оснивања друштва.⁴¹ Међутим, огранак соколског покрета у Рудом оснива се у јануару 1931. године иако у том тренутку то није прихваћено од стране виших органа покрета због неиспуњавања критеријума предвиђених статутом и организацијом Савез Сокола Краљевине Југославије.⁴²

Коначно признање и регистрација руђанске соколске јединице озваничена је 1. јула 1931.⁴³ Треба истаћи да се то десило два месеца пре него што ће диктатура краља Александра бити завршена доношењем Октроисаног устава. Поред Срба који су били етничка већина, чланови соколске јединице у Рудом били су и локални муслимани, углавном они који су били лојани држави и династији Карађорђевић. Руђански соколи су били изузетно активни што доказује њихово присуство на бројним соколским слетовима у Ужицу, Пљевљима, Горажду, Вишеград, Срајеву, Скопљу, Сплиту али и на X Свесоколском слету у Прагу 28. јуна 1938.⁴⁴

На челу руђанских сокола истакли су се познати привредник Крсто Мићовић као и његов наследник др Љубомир Ћалић, али и прота Славко Поповић који је имао функцију жупског просветара.⁴⁵ Соколи у Рудом су (као и сви соколи широм Југославије) активно узимали учешће у прославама Савиндана, Видовдана, Петровдана, Ђурђевдана, Дана уједињења и краљевог рођендана. Такође треба стаћи да су њихова окупљања у Рудом била везана за Соколски дом „Братство Светог Саве“ (новоизграђен 1938.), а о његовом значају говори се и у монографији о соколском друштву у Рудом аутора Милета Чарапића: „Овај храм културе имаће своју запажену улогу и у кратком периоду 1938. – 1941. На његовој сцени играна су и озбиљна драмска дела, скечеве, рецитали, певане разноврсне песме, приређиване забаве, игре на срећу итд. Остаје непобитна чињеница да је

---

⁴¹ Миле Чарапић, Соколско друштво у Рудо 1931. – 1941, Рудо: СПКД „Просвјета“, 2000, стр. 7.

⁴² Исто, стр. 10-11.

⁴³ Исто, стр. 11.

⁴⁴ Исто, стр. 12.

⁴⁵ Исто, стр. 33.

завршетком изградње Соколског дома у Рудом у знатној мери побољшана култура и просвета не само месног соколског друштва, већ и самог Рудог и његове околине.⁴⁶

Почетак рата и слом Краљевине Југославије средином априла 1941. године прекинули су рад соколског савеза широм земље па тако и у Рудом. Међутим, изражен монархизам сокола представљао је сметњу и новој послератној комунистичкој власти и стога соколска организација није обновљена. Не треба изгубити из вида да је управо чланство у соколском покрету била једна од важних одредница која је утицала на одређење српског становништва у Рудом почетком и током рата.

Утицај Цркве и богомољачки покрет

Српска православна црква је као једна од најважнијих институција српског народа умногоме утицала на очување његовог идентитета током бурних времена. Имајући то у виду, не чуди чињеница да су и Срби у Доњем Полимљу вековима остали привржени својој православној вери и традицији. Такође треба истаћи да је висок ниво побожности и духовности народа овог краја повезан са манастирима на његовој територији: манастир Св. Николе на Бањи код Прибоја, манастир Милешева код Пријепоља, манастир Св. Тројице код Пљеваља, манастир Добрун код Вишеграда итд.

Народ са подручја општине Рудо одувек се истицао у својој ревности за веру, а то најбоље потврђују сведочења оних који су их духовно водили и бодрили - њихових свештеника:

„Народ је кроз читаво вријеме био везан за Цркву. Црква је била мјесто свих збивања, састајања и дружења. У времену између два свјетска рата, па и друг времена послије док омладина није почела да одлази са ових простора, недељом и празницима одржавали су се вашари. Омладина, уз коло и пјесму дружила се и око Цркве окупљала.(...) Богослужења недељом и празницима увјек је била добро посјећена, па и за вријеме комунистичке власти. Ишло се у Цркву, причешћивало редовно сваких поста, држао се пост и редовно се вршиле Св. тајне: крштења, вјенчања и исповјести. Редовно се обављали обреди: опијела, парастоси, славила слава, светила водица, завјетне молитве и други обреди. Незнатан је број некрштених, невјенчаних или да је неко сахрањен без свештеничког опијела. у времеу најјачег атеистичког периода, када је вршен велики притисак на

---

⁴⁶ Исто, стр. 47.

запослене, поготову на руководећим мјестима, изналазило се начина да се ове духовне потреба заврше, најчешће одласком у Острог или манастире у Србији. Око 25% домаћинства примало је свештеника, а данас је тај број и већи. Незнатан број породица данас не прима свештенике нити обавља икакве обреде.(...) Крсну славу славе скоро сви, сем појединих којима су родитељи живи и стари, па одлазе код њих и славе заједно.(...) Послије Другог свјетског рата молитве по селима су нове власти забраниле, али и даље се одржавају код цркве у Рудом на Спасовдан, код цркве на Паштан Брду у Недјељу по Спасовдану, у Устибру на зборишту други дан духова и у Миочу трећи дан Духова, код гробља.⁴⁷

На овом месту треба поменути и рад Народне хришћанске заједнице тј. богомољачког покрета који је настао спонтано као реакција на ширење атеизма и вулгарног материјализма у периоду између два светска рата. Искрена жеља за моралном обновом простих људи из села и градова широм новостворене државе прерасла је у велику духовну снагу српског народа. Одлуком Светог архијерејског Сабора СПЦ, за духовног старешину овог покрета одређен је владика Николај Велимировић, најпознатији и најзначајнији епископ тадашње СПЦ.

Нови полет црквеног живота код становништва, омасовљена црквена штампа, обновљено монаштво по тада запустелим манастирима и то су резултати богомољачког покрета. Активности богомољаца у Рудом, Прибоју и Вишеграду забележене су од самог почетка:

„Не зна се тачно кад је покрет доспио у Вишеградски срез и ко га је донио. Пред Други свјетски рат имао је чланове у Вардишту, Добрунској Ријеци, Будимлији, Бјелом Брду, Штрпцима, Прибоју, Оскоруши и Рудом. По причању старих припадника покрета у Зубач послје Солунског фронта из војске се врстио солунски добровољац Драгољуб Јовановић, здрав и жив. На фронту је дошао у контакт са богомољачким покретом, па је и сам почео окупљати недјељом и празником, сроднике, комшије, пријатеље, разговарати о вјери, читати Св. Писмо, а понекад и неку поуку упутио. На велико чуђење и изненађење све више старих и млађих окупљало, па и из других села. Ту активност прихватио је Гојко Топаловић из Оскруше. На сабору у манастиру Жичи учествовао је Гвозден Васиљевић из Добрунска Ријеке. У присутној маси као виђена домаћина запазио га је владика Николај. Позвао га себи, испитао ко је и одакле је, како му је име и подарио му крст рекавши „Ти си Гвозден и нека ти вјера буде гвоздена као овај гвоздени крст, и са њим проповједај ријеч Божију“. Вративши се он је почео да придобија угледне домаћине, дијелећи и приступне књижице. Није познато дал је било формирано братство.“⁴⁸

⁴⁷ Протојереј – ставрофор Саво Брадоњић, Сто година храма светих апостола Петра и Павла у Рудом, Рудо: СКПД „Просвјета Рудо“, 2012. Стр. 125-126.

⁴⁸ Исто, стр. 133-134.

Имајући у виду чињеницу о дубокој привржености Цркви од стране већине православног српског живља као и о значају богомољачког покрета било је логично и очекивано то што је већина Срба из Рудог приступила Равногорском покрету чије је руководство имало одличне односе са клирицима СЦП на свим нивоима и који је као номинално југословенски, а суштински српски војни покрет баштинио тековине православне вере, која кроз светосавље и косовски завет представљала темељ српског националног идентитета.

Ратни пораз покрета коме су припадали ипак није поколебао највећи број Руђана да и током периода комунистичке власти опет јасно исповедајући своју веру и истичу своју српску и монархистичку оријентацију. Још једну потврду свега наведеног налазимо у искуству свештеника из Рудог:

„Припадници покрета били су угледни домаћини и истински вјерници. Добро и исправно се држали у току рата, а послје рата у комунистичком периоду. Послје рата трпили су велике притиске од стране УДБЕ, али су били исправни грађани, нису долазили у сукоб са законом и није било већих проблема. Њихово држање по питању вјере било је подстрек осталим парохијанима, па свима којима је била у души вјера и Црква, нису прекидали везу са Црквом. Због тога у овим крајевима није било отуђења од Цркве као у неким другим мјестима, већ је црквеност била задовољавајућа. Ишло се у цркве, негдје мање, негдје више, држао се пост, причешћивало се, ишло на страну у цркве и манастире, вршила се крштења, вјенчања, нека јавно, нека кришом, али ипак на околности под којим се живјело, вјера у народу се сачувалаи припадност Цркви.“⁴⁹

Такође треба истаћи податак да се у Рудом (можда и једином месту у бившој СФРЈ) редовно држала православна веронаука при цркви која је увек имала добар одзив у млађим нараштајима као и да је гледано по броју становника послератна општина Рудо била један од највећих расадника свештеника и монаштва СПЦ.⁵⁰

На крају треба поменути и једну симпатичну изреку народа овог краја која говори о вредносним разликама Краљевине Југославије и потоње социјалистичке републике, а она гласи: „Док сам вико Помоз Бог имао сам жита свог, а сад вичем Добар дан па идем у најам.“⁵¹

---

⁴⁹ Исто, стр. 134.

⁵⁰ Исто, стр. 135-150.

⁵¹ Изјава Ранка Радовића (1933-2009), мештанина села Златари забележена 2008.

Почетак рата

Потписивање протокола о приступању Југославије Тројном пакту 25. марта 1942. и државни удар изведен 27. марта 1941. када је срушена влада Цветковић – Мачек били су увертира за потпуну ратну катастрофу Југославије која је потом уследила. Вести о преврату стизале су муњевитом брзином у све крајеве државе, а о расположењу народу у Рудом постоји и конкретан податак:

„Ехо 27. марта 1941. допро је и до Рудог. На фотографији која је историјски документ, а која је сачувана у породичним албумима породица проте Славка Поповића, види се скуп грађана Рудог и околине пред соколским домом „Братства Св. Саве“ на коме се српски живаљ из овог краја придружио оним снагама које су рушиле Тројни пакт. Говорник на овом скупу био је прота Славко Поповић.“⁵²

Капитулација Југославије током априла 1941. године значила је и расподелу њене територије од стране наци-фашистичке коалиције и њених сателита. По том принципу, Рудо је ушло у састав Независне Државе Хрватске. Спровођење геноцида над Србима као званичне политике НДХ обухватило је све крајеве БиХ па тако и област Доњег Полимља. Прогони Срба из Рудог отпочели су одмах након успостављања усташке власти:

„Српски живаљ одмах је био изложен тортури од стране нове власти, јер требало је затрти све што је српско. У месту су живеле и две јеврејске породице, породица индустријалца Јакоба Баруха, власника руђанске пилане и породица његовог брата Морица. (...) По завођењу усташке власти одмах је отпочео прогон виђенијих Срба, па су једног дана усташе похапсиле десетак највиђенијих Срба, потрпали их на камион и одвезли у среско место Вишеград. Међутим, једна друга група виђених грађана – муслиманске вероисповести одмах је из Рудог отишла у Вишеград и и нтервенисала. Успели су да ову групу Срба спасу из усташког затвора. (...) Дана 13. јуна 1941. усташка власт у Рудом органзовала је прославу Павлићевог имендана. Тог дана су први пут руђанске улице добиле имена као: Шеталиште војсковође Славка Кватерника, Бакарићева улица, Поглавников трг, а шадрван у центру руђанске чаршије добио је назив Поглавников зденац. Гвозденом мосту преко Лима, који је пре рата носио име Александар I, дадоше име Адолфа Хитлера, те на оба краја уздигнуте конструкције моста поставише челичне иницијале АХ. На више места у Рудом држани су говори у којима је јасно изражена претња Србима. Тог дана, поред регуларне домобранске јединице у саставу једне сатније од око 120 домобрана, под командом сатника Зореца и усташке посаде од 5 – 6 руђанских усташа, на челу са логорником Мехмедом Крехом и таборником бегом Шехићем, у Рудо је стигла и посебна усташка група од десетак усташа из Вишеграда са злогласном браћом Крилић, усташама из Далмације. Спремала се велика фешта и пир усташке банде, те се руђанским Србима

---

⁵² Драгољуб Мићовић, Записи Старог Руђанина, Београд: Адаста, 1997. Стр. 21.

лоше писало. Српско становништво било је заплашено, јер се знало да ће после пијанке наступити дивљање усташких крволока.⁵³

Срећом, могућу трагедију, парадоксално, спречили су немачки војници на челу са лајтнантом Францом Хелцлом који су тог дана свратили у Рудо.⁵⁴

„Но, и поред овог догађаја, усташе су из Рудог и околине одвели следеће грађане, за чију се судбину више ништа није сазнало:

Перка Томића, шумара из Рудог;

Витомира Кирићића, војног референта општине из Рудог;

Василија Гардовића, домаћина из села Пребидоли;

Јола Анђића, домаћина из села Будимлија;

Милоја Јањића, шумара из села Бијело Брдо;

Свештеника Соковића, из села Мокроноге;

Срету Бекоњу, земљорадника из села Оскоруша;

Васа Терзића земљорадника из села Стргачи;

Зарија Јањић, земљорадника из села Бијело Брдо.

А прва жртва усташког терора на територији данашње општине Рудо био је жандармеријски наредник Вукашин Алексић, кога су усташки зликовци са првог спрата жандармеријске станице у месту Горњи Увац са прозора бацили у реку Увац. Наш земљак Витомир Сташевић, који је после другог светског рата живео у Сарајеву, успео је да дође до оригиналних фотографија страдалих Срба и Јевреја који су били заточеници логора у Витезу.⁵⁵

Усташка власт је ради ефикаснијег спровођења своје политике успела да добије подршку већине муслимана из БиХ који су постали основа усташке војске за обрачун са српским становништвом. Било је потребно доказати да су босанско-херцеговачки муслимани заправо „Хрвати исламске вјере“ што се савршено уклапало у пројекат хомогенизације великохрватског државног простора. Србофобија која је укорјењена још у периоду Хабзбуршке монархије, а своје конкретне обресе добила током првог светског рата, била је главно средство којим је усташка власт обједињавала како оне који су од почетка били противници стварања Краљевине Југославије и династије Карађорђевић, тако и оне који су били присталице предратне Југословенске муслиманске организације а чија су верска осећања злоупотребљена у борби против Срба. Тако је и у Рудом већина локаних муслимана поздравила стварање НДХ и узела активно учешће у раду њених војних јединица. Било је и оних који су као усташе јуришали на СССР:

---

⁵³ Исто, стр. 124-125.

⁵⁴ Исто, стр. 125.

⁵⁵ Исто, стр. 126.

„У време усташке власти у Рудом, као добровољац у усташку легију на Источни фронт отишао је Алија Софтић. Доспео је до Стаљинграда, где је био са остацима Фон Паулусове армије заробљен. Овај несумњиво усташки опредељен млади човек, после рата уживао је борачку пензију и живео у Сарајеву.“⁵⁶

Међутим, слободарски дух и борбена нарав народа овог краја пресудно су утицали да оружани отпор усташкој тиранији отпочне врло брзо.

Деловање Равногорског покрета и прво ослобођење

Вести о формирању јединица ЈВуО почетком маја 1941. године под командом тада пуковника Драже Михаиловића и првим акцијама четника већ у јуну 1941., изазвале су одјек како широм Србије, тако и код прекодринских Срба који су били суочени са политиком истребљења у НДХ. Срби из Рудог се нису много двоумили о чему сведочи и Драгољуб Мићовић:

„Несумњиво да је јако изражена свест српског живља у овом крају, да је део свеопштег Српства датирала још од периода када су страни освајачи упадали на ове просторе и када су користећи војну моћ хтели да затру све што је српско. Но, Срби су овде очували своју веру, обичаје и фолклор у врло тешким условима што им је помогло да се и овог пута супротставе новом окупатору.“⁵⁷

Талас оружаних побуна широм западне Србије током лета 1941. године прелио се и у делове источне Босне. Равногорски покрет у тој фази окуљао је велики број присталица и симпатизера који су касније чинили језгро четничких јединица у својим местима. Прве активности припадника ЈВуО на подручју Рудог забележене су по околним селима, а све то претходило је акцији ослобођења Рудог од усташке власти. О борбама и ослобођењу града постоји детаљан опис:

„Усташки терор изазвао је револт код српског становништва, те долази до организовања борбених група у брдима око Рудог и дизање устанка против усташке власти. На Малу Госпојину 21. септембра 1941. устаници организовани у четничке јединице ослободили су Рудо. Дан раније, организатори устанка упутили су захтев општинским властима НДХ у Рудом да власт у месту препусте устаницима, како не би дошло до проливања крви. Усташе ово нису прихватиле, па је напад почео у 16 часова, а варошица је ослобођена у 19 часова. Ослобађање је донело олакшицу и

---

⁵⁶ Исто, стр. 136.

⁵⁷ Исто, стр. 21-22.

радост српком живљу, а страх муслиманском, пошто је огромна већина руђанских муслимана прихватила усташку власт. Част изузецима. Припадници усташке организације у месту били су само из редова муслиманске популације. После ослобођења, Рудо је неколико дана било изложено бомбардовању од стране авијације НДХ. Заправо, са импровизованог аеродрома у Вишеграду, један авион типа „Рода“ надлетао је место на висини од око 2.000м. Овај примитивни и застерели тип авиона није имао уређаје за избацивање бомби, па је изгледа то копилот радио ручно. Резултати бомбардовања били су смешни. Оштећено је неколико кровних покривача, на муслиманским кућама. једна бомба пала је на ливаду испод џамије, а највећа је пала изван црквене порте и начинила кратер пречника око три метра. Једна је пала између радње Симеуна Топаловића и куће Хајраге Лагумције, на улици. Жртва није било. Противваздушна одбрана са Орфице пушкама је гађала авион, је другог противавионског оружја није било.“⁵⁸

Интересантан податак представља и то што је Рудо, после Лознице (ослобођена 31. августа 1941.) и Рогатице (ослобођена 6. септембра 1941.) трећи ослобођен град у тадашњој Југославији и један од неколико слободних у тада окупираној Европи.⁵⁹ Ипак комунистичка власт после рата није дозвољавала да се 21. септембар прославља као дан ослобођења града из јасних, идеолошких разлога. Међутим, подршку и популарност коју је Равногорски покрет несумњиво имао током (а и после рата у Рудом) могуће је објаснити управо чињеницом да су четници први ослободили град и успели да спрече усташе да до краја рата поново делују на том простору. Што се тиче војне хијерархије унутар Равногорског покрета треба рећи да је руђански батаљон током рата припадао Вишеградско четничкој бригади коју су водили: од 1941-1942 поручник Каменко Јевтић, од 1942-1943 поручник Павле Грубач, а од 1943-1946 мајор, а потом пуковник Драгиша Васиљевић.⁶⁰

На челу руђанских четника били су Петар Старовлах, Митар Кузмановић и Ранко Перишић.⁶¹ Ипак, најпознатији равногорац из Рудог био је др Стеван Мољевић, председник Централног националног комитета. Иако је он тадашњој јавности пре и током рата био познат као адвокат из Бања Луке веома мали број је знао да је др Мољевић родом из Рудог, а то је врло значајна информација у контексту разумевања његовог научног и политичког рада. Живописна биографија овог интелектуалца, политичара и српског родољуба (а рођеног руђанина) заслужује да буде пренета у целости.

---

⁵⁸ Исто, стр. 136-137.

⁵⁹ Исто, стр. 137.

⁶⁰ Драгољуб Мићовић, Записи Старог Руђанина, Београд: Адаста, 1997. Стр. 142-150.

⁶¹ Исто, стр. 142-150.

„Др Стеван Мољевић рођен је 6. јануара 1888. у старом Рудом, где је завршио основну школу. Гимназију је учио у Сарајеву. Једно време је становао скупа са Богданом Жерајићем, па је, због тога после атентата Жерајића над Варешанином био осумњичен и ухапшен. Завршио је правне науке у Загребу и постао доктор правних наука. На велеиздајничком процесу у Бања Луци 1915. године који је аустроугарска власт водила против Срба, осуђен је на 10 година робије, те је на робији провео до слома Аустроугарске монархије. По изласку са робије 1918. отворио је адвокатску канцеларију у Бања Луци. Један је од оснивача огранка Српског културног клуба у том граду и његов председник. Низ година је био председник СРПСКО-ФРАНЦУСКОГ клуба. Носилац је три француска ордена, међ којима су: ОРДЕН ЛЕГИЈЕ ЧАСТИ и Златна палма. Био је и председник енглеског Rotary-internasional- клуба, старшина соколске жупе, издавач листа „ОТАЏБИНА“, чиме је наставио рад Петра Кочића. Издавао је и лист „ЈЕДИНСТВО“. Био је и члан клуба „ЗМИЈАЊЕ“. 10. априла, по проглашењу Независне Државе Хрватске са групом угледнијих грађана Срба, напушта Бања Луку и прелази у Црну Гору у Никшић, где је написао публикацију „ХОМОГЕНА СРБИЈА“. У зиму (крајем јануара) 1942. из Никшића, преко Рудог, одлази на Равну Гору, где се ставља на располагање ђенерау Драгољубу – Дражи Михаиловићу. Тада се у Рудом задржао неколико дана у кући Крста Мићовића, његовог друга из детињства. На Равној Гори је изабран за Председника Равногорског Националног комитета Југославије. Др Мољевић се није слагао са Драгишом Васићем и његовим поступцима, па је дошло и до њиховог размимоилажења. Краљевска влада у Лондону и њен председник Слободан Јовановић дали су сагласност да председник Националног комитета буде др Мољевић, а не Васић. Априла 1945. године прешао је на терен у околину Бања Луке, где се једно време и крио. Крајем 1945. је проказан те га је ОЗНА ухапсила. Суђено му је скупа са ђенералом Михајловићем 1946. године у Београду, када је и осуђен на 20 година робије. После суђења, поздрављајући се и раастајући се са ђенералом Михајловићем, „Чича“ му је рекао: „Драго ми је да сте Ви били крај мене за све време, јер сада тек видим да сте Ви били најпоштенији човек у мом окружењу“. После изречене пресуде није желео да тражи помиловање, а својој супрузи Бранки и кћеркама Радмили и Мирјани забранио је да поднесу молбу за помиловање, јер „не желим да тражим милост од комуниста“. Умро је у казниони у Сремској Митровици, за време издржавања казне 15. новембра 1959. године. Сахрањен је на Новом гробљу у Београду где му је породица подигла и споменик.“⁶²

Такође треба поменути један од његових најопознатијих политичких списа под називом „Хомогена Србија“ који су касније комунисти злоупотребили и оптужили га за једног од главних криваца због којег је Равногорски покрет“ баштинио великосрпски хегемонизам и шовинизам.“⁶³

Суштина овог рада била је преиспитавање улоге српског народа у Краљевини Југославији односно какве користи су имали ослободиоци и ствараоци нове државе.

⁶² Драгољуб Мићовић, Записи Старог Руђанина, Београд: Адаста, 1997. Стр. 51-53.

⁶³ Vladimir Dedijer-Antun Miletic, Genocid nad muslimanima 1941-1945 Sarajevo: Svjetlost, 1990 str. 42.

Др.Мољевић инсистира на стварању јединствене српске државе“која има да обухвати цело етничко подручје на коме Срби живе“.⁶⁴

Треба разумети овакав став,који је проистекао из разочарења у идеју југословенства али и због страдања Срба у НДХ. На крају треба истаћи завршетак овог списка који гласи „Наш Пут“: „Води нас стопама косовских витезова,пошли смо да створимо Србију у којој ће бити уједињени сви Срби и све земље у којима Срби живе, у којој ће владати закон, ред и друштвена правда. Да сељак буде домаћин, да има довољно земље и живи бољим животом. Да радник буде праведно награђен за свој рад и обезбеђен у старости,болести и изнемоглости. Да чиновник представник државе у своме делокругу буде материјално обезбеђен и заштићен, али и одговоран. У којој ће капитал бити законом заштићен,али и контролисан, али главни носилац капитала бити држава. У којој ће бити признате заслуге свим борцима за народно ослобођење како у прошлим ратовима тако и у овоме. У којој ће изданјаци и они који су своје положаје у јавном животу злоупотребили бити праведно кажњени. У којој ће јавним животом да управљају они који су за то достојни. Ето,такву Србију, каква су сањала сва наша покољена, а за какву се бори српски народ од Карађорђа до дана данашњега, у којој ће се моћи живети достојно човека, а за коју је вредно умрети. Такву Србију која ће с поносом да води Југославију, па и цео Балкан, желимо да створимо или да изгинемо као што изгинуше косовски витезови.“⁶⁵ Одгајан и васпитан у духу Косовског завета који је најбоље преношен звуцима гусала, Мољевић у овом, али и многим другим радовима јасно показује колико је његова национална свест изграђена, а за то је у највећој мери заслужна средина одакле је потекао, а за коју се слободно може рећи да представља један од епицентара српског национализма.

---

⁶⁴ Vladimir Dedijer-Antun Miletic, Genocid nad muslimanima 1941-1945 Sarajevo: Svjetlost, 1990 str. 8.

⁶⁵ Vladimir Dedijer-Antun Miletic, Genocid nad muslimanima 1941-1945 Sarajevo : Svjetlost, 1990 str.14-16

Активности партизанског покрета и оснивање прве пролетерске бригаде

„Пред сломом 1941. у Југославији није било ниједне политичке странке с организацијом у целој земљи, изузев комунистичке која је потом својом јединственошћу идејном и територијалном обезбедила битне погодбе својих успеха“⁶⁶

Иако жестоки противник комуниста, Милан Грол је у својој анализи почетком рата био прилично објективан. Прогоњени и затварани пре рата, југословенски комунисти још од тада гаје анипозитет према онархији и буржоазији коју готово увек називају „великосрпском“. Такође, изразито негативан став, комунисти имају према војном кадру из периода краљевине због пребрзе капитулације, дефетизма и дезерства многих војника званичне војске. То ће бити један од разлога зашто КПЈ од свог чланства формира сопствене оружане снаге, али и зашто се тако огорчено бори против оних који се представљају као Југословенска војска у отаџбини (ЈВУО).

Напад Немачке на Совјетски савез 22. јуна 1941. значио је позив и југословенским комунистима да стану у одбрану светске тврђаве социјализма. ЦК Комунистичке партије Југославије 4. јула 1941. у вили Владислава Рибника донео је одлуку о отпочињању оружане борбе која се потом развила у револуцију.⁶⁷ Припадници партизанског покрета који је водила КПЈ у почетку су били пре свега, чланови партије пре рата, ђаци, студенти и мањи део радника и сељака. У Србији у првим данима рата најбројнији партизански одреди били су ваљевски и ужички.⁶⁸ Управо, једна чета Ваљевског партизанског одреда извела је своју прву акцију знајући да ће последице бити далекосежне. То се односи на сукоб у Белој Цркви код Крупња када је политички комесар Жикица Јовановић Шпанац ликвидирао двојицу жандарма 7. јула 1941. што је проглашено даном устанка у Србији. У почетку, устанак се огледао у нападима на мање патроле окупатора и његових домаћих сарадника, диверзијама на мостове, пруге и објекте јавне намене и агитацијом по селима и мањим градовима ради омасовљења покрета.

---

⁶⁶ Милан Грол, *Искушења демократије*, Београд: Службени гласник, 2005, стр. 173.

⁶⁷ Милован Ђилас, *Револуционарни рат*, Београд: *Književne novine*, 1990, стр. 7-10.

⁶⁸ Исто, стр. 110-112.

Први сусрети четника и партизана на терену у Србији током лета протекли су коректно, а треба истаћи и састанке ужег руководства оба покрета најпре у Струганику 19. септембра 1941. а затим и у Брајићима 27. октобра 1941. На њима је договорена координација четничких и партизанских јединица приликом ослобођења појединих градова као и слободно опредељивање људи приликом приступања покрету отпора. Међутим, и тада је већ примећен идеолошки јаз између два антифашистичка покрета, али и различито виђење на који начин се треба борити против окупатора, имајући у виду да су немачке репресалије већ узимале данак у Србији.

Један од чланова водеће четворке КПЈ, Едвард Кардељ, овако је дефинисао формирање Равногорског покрета: „Логична и неминовна кулминација политике реакционарних и великосрпских снага“.⁶⁹

Може се слободно рећи да се КПЈ до краја строго држала ове дефиниције кад је реч о борби против Равногорског покрета. Иако је и даље спорно које први званично започео грађански рат, познато је да је он почео крајем октобра и почетком новембра 1941. и трајао све до краја рата, а у неким крајевима и годинама после завршетка сукоба. Међутим, врло брзо након избијања грађанског рата, почела је велика контраофанзива Вермахта у Србији, која је својом снагом и разорним последицама приморала и једне и друге припаднике покрета да отпочну повлачење.

Припаднике Народно-ослободилачког покрета пут је водио најпре преко Ужица где је пружен жесток отпор окупљаним (погибија комплетног Радничког батаљона) затим Пљеваља (где је изведен неуспешан напад са много жртава) па преко Пријепоља, Нове Вароши, и Прибоја, где је главнина партизанских снага са руководством КПЈ прешла у Босну и стигла у Рудо.⁷⁰

Још током боравка на простору пријепољске општине, Тито је дао назнаке за формирање прве пролетерске бригаде, као споја радничке класе и сиромашног сељаштва.⁷¹

Због претходних великих жртава у борбама са Немцима, увиђена је потреба за оснивањем једне специјализоване војне формације која ће бити спремна да одговори на све ратне изазове и да притом својом жртвом докаже значај револуције коју изводи КПЈ.

---

⁶⁹ Исто, стр. 135.

⁷⁰ Исто, стр. 140-143.

⁷¹ Исто, стр. 145.

Прва пролетерска народно ослободилачка ударна бригада формирана је у Рудом, а о томе детаљно говори Милован Ђилас:

„Тито је од јединица из Србије и два црногорска батаљона створио у Рудом Прву пролетерску бригаду. То је било 21. децембра: тај датум је Стаљинов рођендан и није био изабран случајно. Али то Коминтерну и Стаљина није обрадовало: протестовали су у депеши, због стварања „пролетерске јединице“. А ми смо с правом – изговарали да се ради о узорној јединици која значи веома много за подизање борбеног морала. Бригада није била пролетерска у буквалном, него у идеолошком смислу: радници у њој нили су у мањини већина је била од чланова партије и комунистичке омладине. Али назив „пролетерски“ је постао признање и циљ свију. То је прва стална јединица – прва којој је читава Југославија постојбина, а партијски циљеви једини. Бригада је била добро наоружана атомским оружјем. Имала је око 1200 бораца: број невелик кад не би дејствовала кроз устаничка жаришта и била нова, прилагођена и прилагодљива војна организација. Њеним стварањем се испољио Титов дар – изналажење адекватног облика организације. Датум оснивања Прве пролетерске бригаде усвојен је, касније, за празник армије – све док се 1948. године нисмо посвађали са Стаљиним и померили га за још један тј. на 22. децембар.“⁷²

О значају прве пролетерске за НОБ забележене су и речи њеног првог команданта Коче Поповића:

„Замисао о посебној улози прве пролетерске је свакако била остварена. Она је била ослонац који никада није изневерио. Била је састављена од припадника свих слојева – сељака, интелектуалаца, радника великом већином комуниста била је духом јединства, у свим биткама непоколебљива. (...) Пролетерске јединице, то везивно ткиво наше ратне стратегије, нису толико створане из идеолошких колико из прагматичних разлога, сагласно нашим реалностима. Било је важно имати покретну борбену формацију кадру да се туче свуда изван локалног атара...“⁷³

Своја сећања о доласку партизана у Рудо и оснивању прве пролетерске бригаде преноси и Драгољуб Мићовић :

„Дана 17. децембра 1941. у преподневним часовима, прва десетина партизана на челу са Арсом Јовановићем, предратним ђенералштабним мајором, ушла је у Рудо. То је први боравак партизана у овом месту. На гвозденом мосту преко Лима, као стражар био је само трећепозивац Руђанин Тикомир Милановић- чича Тикомир, како су га у Рудом звали. Када је десетина на челу са Арсом дошла до њега чича Тикомир се позравио и пољубио са Арсом, а Арсо га је упитао чија је власт у Рудо. Чича му је рекао да је власт четничка, а да се четничке јединице налазе на положају према усташама према Вишеграда. У Рудом је само у оквиру места организована стража.“⁷⁴

---

⁷² Исто, стр. 146-147.

⁷³ Александар Ненадовић, Разговори с Кочом, Zagreb : Globus, 1989, стр. 53.

⁷⁴ Драгољуб Мићовић, Записи Старог Руђанина, Београд: Адаста, 1997. Стр.137- 138.

Партизани су се сместили у старом руђанском хотелу а четири дана касније основана је прва пролетерска бригада. Партизани су се у Рудо задржали само девет дана па су већ 26. децембра 194. напустили Рудо и упутили се ка Међеђи. Занимљиво је да се у првој пролетерској бригади није прикључио ниједан Србин из Рудог. Једини припадник бригаде, а родом из Рудог, био је муслиман Јусуф Дорић и то помиње његов саборац Радоња Вешовић у својој књизи „Колона и видици.“⁷⁵ Он се такође присећа Хамида Беширевића, муслимана из Вишеграда који се партизанима који се прикључио у Рудом. У вези Јусуфа Дорића, Вешовић истиче да је почетком рата у Рудом убио неког четника пљачкаша, да се у борбама против четника и усташа доста истицао, да је пре рата био присталица КПЈ и да је током рата ухваћен и заклан од стране четника, негде код Мојковца.⁷⁶ Сигурно је да су многи муслимани из Рудог изабрали страну на чијој се Дорић борио од 1941, али тек онда када су схватили да је пораз НДХ неминован. Међутим Срби из Рудог су управо кроз ту призму- мењања ратних страна којој су муслимани из БиХ били склони из страха за живот, посматрали своје комшије. Чињеницу да је неко почетком рата био усташа, а током рата постао партизан, Срби нису могли да занемаре и у томе су видели само један од метода којим се непријатељ служио у борби за њихово истребљење. Инсистирање КПЈ током рата на јединству народа Југославије (нарочито у БиХ) овако тумачи историчар Коста Николић:

„Национална политика КПЈ у обличена је током 1942 и 1943 године у Босни и Херцеговини. Ту су донесене најважније одлуке и одиграли се преломни сукоби у грађанском рату. И у овој историској ситуацији КПЈ се поставила као авангарда радничке класе и напредне интелигенције како би у масама развила идејну борбу и политичку акцију. То је у конкретном случају значило да Срби, упркос усташком геноциду, прихвате заједнички живот са муслиманима и Хрватима, а да они прихвате да НДХ није њихова држава и да мора да се боре за обнављање Југославије (...) Већ у овој раној фази јасно су искристалисане разлике између ројалиста и комуниста: док су се први покренули у борбу само због спречавања усташког терора и заштите голог живота народа, други су имали далекосежније амбиције.“⁷⁷

Што се тиче даљег рада прве пролетерске треба рећи да је она током рата оправдала разлог свог оснивања и да су њени борци били једни од најбољих у народно-

⁷⁵ Радоња Вешовић, Колона и видици, Београд : Народна армија, 1971, Стр. 14- 20.

⁷⁶ Rudo - spomenica povodom 30 - godisnjice prve proleterske brigade Sarajevo: Међурејубличка заједница за културно-просветну делатност, 1971. стр.117- 122.

⁷⁷ Коста Николић, Мит о партизанском југословенству, Београд : Завод за уџбенике, 2015, Стр. 328- 331.

ослободилачкој борби. Успомена на њено формирање у Рудом, постала је важан део у историјским уџбеницима будуће социјалистичке Југославије.

Ратне године у Рудом

Након ослобођења града 21 септембра 1941 четници су се у њему задржали до прве половине октобра, када у град улазе Италијани а четници држе положаје у околним селима. Италијанске трупе се задржавају у Рудом до краја новембра 1941. када град поново контролишу четници. Након кратког упада партизани од 17. до 26. децембра 1941. када је формирана прва пролетерска, четници и даље контролишу град до фебруара 1942. године.⁷⁸ Тада у Рудо поново улазе Италијани који у њему остају до априла 1943. године. Дуг боравак Италијана, прекинули су накратко Бугари од маја до јула 1943., а током лета у град се поново враћају четничке снаге.⁷⁹ Током августа 1943. Немци нападају Рудо и држе га кратко а по истеривању немачких снага, четници су власт у граду до краја августа. Немци се поново враћају током септембра 1943., али изнова напуштају град, који преузимају четници до октобра 1943. Управо тада у оквиру припремане офанзиве ЈВуО ка Сарајеву, разоружавају се италијанске јединице и конфискује им се оружје и ратна опрема, а на планини Варди у селу Раванци смештена је Врховна команда ЈВуО на челу са генералом Михаиловићем.⁸⁰ Податак да је генерал Михаиловић био у околини Рудог потврђује и Радован Папић, борац Четврте крајишке бригаде НОВЈ који истиче да је врховна команда ЈВуО била изненађена упадом партизана и да су оставили комору, а да су партизани без велике борбе заузели Рудо јер су искористили фактор изненађења.⁸¹ Од оснивања прве пролетерске бригаде 21. децембра 1941., партизана није било уопште на простору Рудог све до 25. октобра 1943. Њихов поновни долазак овако је описан :

„Тачно после 22 месеца у рудо су стигли партизани. Борац Пете крајишке бригаде Душан Јовановић у свом сећању у зборнику наводи да је Рудо про четнички крај. То је била истина, а Рудо се било определило за четнике зато што су једина брана према усташама који су држали Вишеград били четници, те да није било њих питање је шта би било са становштвом Рудог и околине. Да су Руђани чекали да их партизани

⁷⁸ Драгољуб Мићовић, Записи Старог Руђанина, Београд: Адаста, 1997. Стр.137 – 138.

⁷⁹ Исто, стр. 139.

⁸⁰ Исто, стр.143.

⁸¹ Četvrta krajiska brigade (zbornik secanja) knjiga 2, Beograd 1982. str. 262 – 263.

спашавају од усташа вероватно да ту живе Српске главе не би остало. Одмах по заузимању Рудог, партизани су успоставили своју народно – ослободилачку власт, формирањем народног ослободилачког одбора. Формиран је и Лимски партизански одред у који су мобилисани грађани са територије Рудог и околине. Међу мобилисаним нашло се доста и оних који су пре тога били мобилисани у четничке јединице.⁸²

Овде треба поменути и злоупотребу једног дела становништва Рудог од стране руководства партизанског покрета који су били обједињени у добровољачке јединице на челу са Гојком Крезовићем. Њихово деловање било је у координацији са партизанским јединицама у борби против усташа али њихово постојање на фронту је било заправо параван за КПЈ која је у овом случају вешто балансирао са националним осећањима Срба овог краја. О овоме прецизније пише историчар Предраг Остојић :

„Циљ људи окупљених око Крезовића и других команданата на том простору био је искључиво пружање отпора усташком терору, који је почео априла 1941. Овим људима била је страна и непозната комунистичка идеологија, али су се тренутни интереси опстанка партизанско – комунистичког покрета, последице низа неуспеха у Србији и Црној Гори и егзистенцијални отпор локалних Срба окупатору и усташким зликовцима подударио, а Титу пружио могућност да вјешто убаци причу о добровољачкој војсци, искористи ове људе, који су гинули, несвесни да су злоупотребљени.“⁸³

Почетак Шесте немачке офанзиве против партизанских снага у Санџаку и источној Босни, омогућили су да Рудо за неко време буде поштеђено сукоба све до поновног доласка четника који од почетка 1944. контролишу град са околином.⁸⁴ Година 1944. кључна је за народно – ослободилачки покрет коме је освајање Србије било главни циљ. Стога и не чуде жестоке борбе које су вођене на обалама Дрине и Лима против четничких јединица. Најистуреније формације НОВЈ биле су : 3. пролетерска бригада, 4. санџацка бригада 37. санџацка ударна дивизија и прва пролетерска дивизија. Интензитет борби повећан је током лета 1944., а своју кулминацију достиже од 25. септембра до 20. октобра када партизани заузимају Пљевља, Горажде, Вишеград и Рудо.⁸⁵ Партизани се незадржавају дуго у Рудо јер је њихов главни циљ био освајање Србије. Зато већ од децембра 1944. у Рудо улазе четници, овог пута они из Црне Горе под командом мајора Павла Ђуришића. Он је у Рудом извршио реорганизацију својих јединица и са својим сарадницима разматрао опцију марша даље ка западној Босни. Међутим боравак Црногорских четника није остао у добром сећању локалном становништву и то истиче

⁸² Драгољуб Мићовић, Записи Старог Руђанина, Београд: Адаста, 1997. Стр. 145.

⁸³ <http://savremenaistorija.com/?p=2623> Приступљено 30.8.2018.

⁸⁴ Драгољуб Мићовић, Записи Старог Руђанина, Београд: Адаста, 1997. Стр.148.

⁸⁵ Čedomir Drulovic, 37. sandžadžka narodnooslobodilačka udarna divizija, Beograd 1983. str. 321.

Драгољуб Мићовић који је тада имао само 15 година и био сведок тих догађаја : „Тих недељу – две Рудо и околина Ђуришићева војска јако је ојадилa. И ако је живаљ на овом простору био само српски, а војска се одморилa и нахранила, уместо захвалности, Црногорци су извршили такву пљачку да су овај крај ојадилa. Села су остала пушта и опљачкана, а Црногорске јединице Ђуришићеве војске са избеглицама и опљачканом стоком кренули су путем преко Паштан брда према Вишеграду.⁸⁶ На крају најинтересантнији податак везан је за војну формацију која је последња ушла у Рудо и тиме је званичан део рата био завршен. Била је то предходница Пете Албанске партизанске дивизије која је деловала по споразуму Тита и Енвера Хоџе о садејству партизанских јединица у операцијама вођеним долином Лима ка Вишеграду. Албански партизани ушли су у Рудо 12. јануара 1945.⁸⁷

Заробљавање генерала Михаиловића

Још један од доказа о привржености Руђана Равногорском покрету представља чињеница да је генерал Михаиловић своје последње дане на слободи провео у околини Рудог. Након вишегодишњих истраживања историчара Предрага Остојића, данас се поуздано зна да је генерал Драгољуб Дража Михаиловић заробљен 13 марта 1946 на локацији Ундруља, недалеко од пута Добрун – Увац од стране посебне групе ОЗНЕ. Приликом његовог хапшења ликвидирани су и његови најближи сарадници поручник Благоје Ковач, капетан Никола Мајсторовић и мајор Драгиша Васиљевић командант Вишеградске бригаде ЈВуО.⁸⁸ Такође поуздано се зна да је једно од главних улога у заробљавању генерала Михаиловића имао потпуковник Никола Калабић, ратни командант Горске краљевске гарде ЈВуО. О последњим везама генерала Михаиловића са Руђанима треба истаћи улогу свештеника Добра Поповића из села Штрпци који је последњи пут причестио генерала 7. марта 1946. на непознатој локацији из безбедностних

---

⁸⁶ Драгољуб Мићовић, Записи Старог Руђанина, Београд: Адаста, 1997. Стр. 151.

⁸⁷ Драгољуб Мићовић, Записи Старог Руђанина, Београд: Адаста, 1997. Стр. 151.

⁸⁸ Предраг Остојић, Заробљавање генерала Михаиловића, Добрунска Ријека, 2015. стр. 5.

разлога.⁸⁹ Ипак за овај сусрет сазнали су оперативци ОЗНЕ који су ухапсили свештеника Поповића одмах сутрадан и спровели га одмах у Рудо где је преживео затворску тортуру. Затим је пребачен у Београд, а потом у Сремску Митровицу где је служио затворску казну од четири ипо година. Такође на овом месту треба поменути и Руђанина Павла Миковића који је заједно са свештеником Поповићем преживео тортуру (јер су поменутог свештеника мучили у подруму Миковићеве куће).⁹⁰

Деловање четничких одметника после рата

И након коначног слома Равногорског покрета током маја 1945. и хапшења генерала Михаиловића 13. марта 1946, било је и оних четника који су одбили реалност и наставили да делују без обзира на последице. Неко би реко : „Какве везе има Рудо са четничким одметницима?“ Има итекако, јер је деловање одметнутих равогораца у великој мери било везано за подручје Руђанске општине. Најбољи извор информација у вези сукоба са тим четницима су сећања и белешке оних који су били задужени за њихово уништење то јест припадника ОЗНЕ. О раду комунистичке тајне полиције историчар Коста Николић истиче следеће : „Револуција коју су 1941. покренули Југословенски комунисти, имала је у свом политичком бићу темељну догму о неопходности уништења свих противника револуције. Они су еуфемистично означени као реакција и пета колона, а од те групе сврставане су, по потреби сви они који би се, на било који начин, супродстављали идеологији и конкретним поступцима КПЈ. Зато је унутрашњи, грађански рат имао исти, а често и важнији, значај као и борба против окупационих снага. У том смислу треба посматрати и све прве кораке врха КПЈ и Врховног партизанског штаба усмерене ка стварању обавештајних и безбедностих парадржавних организација.⁹¹ Брдско – планински терен на коме се налази Рудо али и околни градови Прибој, Пљевља и Вишеград идеални су за скривање због безброј природних склоништа као што су увале,

---

⁸⁹ Исто, стр. 69.

⁹⁰ Исто, стр. 73.

⁹¹ Коста Николић, Мач револуције : ОЗНА у Југославији 1944 – 1946 Београд : Службени гласник 2016, стр. 13.

вртаче, пећине, густе шуме и неприступачни планински врхови. Такође, на овом подручју су зиме доста јаке што никако није одговарало новим органима гоњења. Уз све то, четнички одметници су имали велику подршку народа, нарочито у Рудо где су они у послератном периоду представљали последњи пламен отпора комунистичкој власти. Мрежа јатака по околним селима помагала у виду исхране, одеће и конака али и пружала информације о кретању полицијских потера и сарадника ОЗНЕ. Због сарадње са четницима, много сељака је страдало. Неки су били директно ликвидирани, а многим је одузимана имовина и њихове породице биле су жигосане као сарадници „четничких бандита.“⁹² Међу најпознатије четничке одметнике убрајају се Божо Бјелица, Србобран Српко Меденица и Владимир Владо Шипчић.⁹³ Божо Бјелица био је родом из Пљеваља. Током рата се у почетку борио на страни партизана али је због погибије брата прешао у четнике. У послератном периоду истакао се у ликвидацијама припадника ОЗНЕ и њихових сарадника и представљао је један од највећих проблема за тадашњу тајну полицију на простору доњег Полимља. Убијен је 1951 у околине Чајнича у акцији ОЗНА.⁹⁴ Српко Меденица био је родом из Вишеграда. Његов отац Вуко погинуо је 15 октобра 1941. у борби са усташама за Вишеград. Српкова мајка Косара била је рођена Руђанка. Током рата Меденица је био командир чете Вишеградске четничке бригаде и обавештајац у штабу команданта Драгише Васиљевића. Постоји податак да је током скривања генерала Михаиловића био један од главних оперативаца на терену. Убијен је 1951. у селу Лунићи код Прибоја од стране припадника ОЗНЕ. Постоје незваничне приче да је сахрањен на месту где је касније подигнута фабрика аутомобила Прибој (ФАП).⁹⁵ На крају треба поменути најмлађег али чини се најборбенијег одметника Владимира Шипчића. Овај рођени Дурмиторац током рата приступио је четницима у Херцеговини а касније је био најмлађи борац Фочанске четничке бригаде. Поред идеолошке нетрпељивости према комунистима он је имао и личне разлоге за борбу јер су му партизани убили оца и стрица. Од свих преосталих четника Владо Шипчић је најдуже одолевао полицијским потерама и

---

⁹² Изјава Ранка Радовића (1933 – 2009) мештанина села Златари, забележена 2008 године. Господин Радовић је у време сукоба власти са четничким одметницима био дечак и доста добро се сећао многих детаља везаних за те догађаје. Његово сведочанство било је од изузетног значаја за ову тематику.

⁹³ Vora Cuskar, Poslednji odmetnici Novi Sad : Progres 1964. str. 13.

⁹⁴ Исто, стр. 160.

⁹⁵ Изјава Ранка Радовића (1933 – 2009) мештанина села Златари, забележена 2008 године. Господин Радовић је у време сукоба власти са четничким одметницима био дечак и доста добро се сећао многих детаља везаних за те догађаје. Његово сведочанство било је од изузетног значаја за ову тематику.

говори се да је страдао 1957. године код Пљеваља. Постоји и незванична информација да заправо он није убијен те године већ да је успео да се домогне Француске где му се налазио брат.⁹⁶ Када говоримо о активностима одметнутих четника треба имати у виду да је поред борбе са припадницима ОЗНЕ било и непотребних ликвидација цивила који су по мишљењу четника били сарадници њихових непријатеља, а да заправо то није потврђено. Такође четници су се светили члановима породица локалних ознаша.⁹⁷ Присталице Равногорског покрета у Рудо и околини сматрали су четничке одметнике за хероје и стога не чуди да су њихове акције постале део гусларске поезије после рата. Ево једне такве песме која слави одметнуте четнике :

Памте Срби од тремеђе старе,
С Романије до ријеке Таре.
Од Љубишње преко Дурмитора
И сјеверна памти Црна Гора
Онда Прибој крај ријеке Лима,
Фоча, Рудо и Вишеград с њима
До Пљеваља и до Пријепоља
Није било три хајдука боља
Нит чувених од ове тројице
Еј Шипчића, Српка и Бјелице,
Запамти их усташка армада
Колико им зададоше јада.
Више вриједи Шипчић Владе,
Нег Титове три бригаде.⁹⁸

---

⁹⁶ Изјава Ранка Радовића (1933 – 2009) мештанина села Златари, забележена 2008 године. Господин Радовић је у време сукоба власти са четничким одметницима био дечак и доста добро се сећао многих детаља везаних за те догађаје. Његово сведочанство било је од изузетног значаја за ову тематику.

⁹⁷ Bora Cuskar, Poslednji odmetnici Novi Sad : Progres 1964. str. 12 do 250.

⁹⁸ Народни гуслар Миломир Миљанић – Бјелица, Шипчић, Меденица.

Рудо у послератном периоду

Један од најважнијих догађаја у послератном периоду (економског карактера) било је оснивање фабрике аутомобила Прибој (ФАП) 1953 године. Велики број људи из Рудог запослио се у погонима нове фабрике која је касније израсла у гиганта југословенске индустрије. Међутим чињеница је да су руђанска села била апсолутно занемарена од стране нових власти јер су она заправо била регрутни центри Равногорског покрета. Такође велики број преживелих учесника рата који се борио на страни четника био је на слободи и они су као такви представљали потенцијални проблем нове власти. Наравно подршка коју су пружали помињаним четничким одметницима била је један од разлога економске дискриминације. Она се највише огледала у непостојању асфалтног пута, телекомуникационе мреже и недостатку електричне енергије која је у нека села стигла чак почетком 80 – их !? Неопходно је поменути и апсолутну фаворизацију локалних муслимана који су у послератном периоду, листом постојали чланови КПЈ а касније СКЈ. Некима је то омогућило да некажњено прођу због свог ратног стажа у усташким јединицама. Начелници општине, руководиоци локалне партијске организације, челници СУП – а и војног одсека, руководећа места у локалном дому здравља, дому културе, основној школи и појединим привредним субјектима – све је то припадало локалним муслиманима који су и као етничка мањина у општини, али лојални партији и врховном вођи, успевали да држе под контролом све виталне функције у Рудом. Чини се да је овакав пројекат (фаворизовања мањине) у Рудом био намеран односно да су у стратегији КПЈ у БиХ муслимани коришћени као противтежа у свим местима где су српски националисти били јаки и где су се истицали.

Жртве и ратна разарања

Свакако да је једна од последица идеолошког сукоба и страдање војника и цивила, присталица и симпатизера оба покрета, у међусобним окршајима. Такође, не треба изоставити и оне који су страдали од руке окупатора. На овом списку, поменути су само страдали припадници српског народа јер је то у складу са тематиком рада. На овом месту треба истаћи да је на простору општине Рудо страдао и велики број локалних муслимана, неки као усташе у борби против четника и партизана, а неки као цивили односно жртве освете и злочина. Међутим, њихова имена су изостављена из разлога што генеза српско-муслиманских односа у Полимљу и Подрињу и последице истих морају бити обрађене у једном посебном научном раду.

„Рудо

Јаковљевић (Ђуро) Рајко, рођен 1892. Србин убијен од партизана 1943. непознато, Рудо;
Кирицић (Милосав) Витомир, рођен 1912. Србин, убијен 1941. у логору, Сарајево;
Кирицић (Милосав) Витомир, рођен 9999. Србин, убијен од усташа 1941. у логору, Јасеновац;
Маринковић (Чедомир) Ђоко, рођен 1923. Србин, убијен од партизана 1945. у збегу, Словенија;
Ракитовић (Саво) Душан, рођен 9999. Србин, убијен од партизана 1945. у збегу, Словенија;
Симеуновић (Мика) Грујица, рођен 9999. Србин, убијен од партизана 1945. у збегу, Словенија;
Маринковић (Чедомир) Ђоко, рођен 1923. Србин, убијен од партизана 1945. у збегу, Словенија;
Маринковић (Чедомир) Велизар, рођен 1925. Србин, убијен од партизана 1945. у збегу, Словенија;
Мићовић (Крсто) Вељко, рођен 1921. Србин, убијен од НОВ-а 1945. Непознато, Словенија;
Мићовић (Михајло) Крсто, рођен 1890. Србин, убијен од усташа 1944. код куће, Рудо;
Планојевић (Нн) Милован, рођен 1895. Србин, убијен од усташа 1943. код куће, Рудо;
Планојевић (Нн) Видо, рођен 1896. Србин, убијен од усташа 1943. код куће, Рудо;
Поповић (Јово) Милка, рођена 1908. Српкиња, убијена 1942. у директном терору, Деветак соколац;
Поповић (Милош) Перо, рођен 1892. Србин, убијен 1942. у директном терору, Деветак Соколац;
Поповић (Перо) Ковиљка, рођена 1930. Српкиња, убијена од усташа 1942. у масовном покољу, Деветак соколац;
Поповић (Перо) Светко, рођен 1926. Србин, убијен 1944. у директном терору, Сијерци соколац;
Тамић (Томо) Перко, рођен 1900. Србин, убијен 1941. у директном терору, Вишеград;
Томић (Перко) Никола, рођен 1925. Србин, убијен од партизана 1945. непознато, Црна Гора;
Туба (Раде) Сима, рођен 1900. Србин, убијен од Немаца 1943. у логору, Норвешка;

Видаковић (Милија) Милош, рођен 1900. Србин, погинуо 1941. у НОБу, Вишеград;

Шахдани

Човић (Јован) Стеван, рођен 1877. Србин, убијен 1942. у директном терору, Шахдани;

Човић (Мине) Раде, рођен 1882. Србин, убијен 1942. у директном терору, Шахдани;

Човић (Мине) Василије, рођен 1884. Србин, убијен од Италијана 1942. у директном терору, Отерали талијани;

Човић (Раде) Владе, рођен 1928. Србин, убијен 1943. у директном терору, Ђаковићи;

Голубовић (Мићо) Радован, рођен 1892. Србин, убијен од Италијана, 1942. у директном терору, Отерали талијани;

Мијушковић (Мирко) Миле, рођен 1925. Србин, убијен 1943. у директном терору, Рудо;

Мијушковић (Мирко) Здравко, рођен 1930. Србин, убијен од Немаца 1943. у немачкој офанзиви, Рудо;

Мијушковић (Тодор) Марко, рођен 1898. Србин, убијен 1942. у директном терору, Рудо;

Сетихово

Батинић (Манојло) Миле, рођен 1939. Србин, убијен од усташа 1941. непознато, Соколац;

Батинић (Манојло) Вида, рођена 1937. Српкиња, убијена од усташа 1941. непознато, Соколац;

Билић (Јово) Никола, рођен 1909. Србин, убијен 1943. у директном терору, Соколац;

Бојенић (Радован) Милан, рођен 1920. Србин, убијен од усташа 1942. у логору, Јасеновац;

Дакић (Никола) Ђорђе, рођен 1878. Србин, погинуо 1942. у НОБу, Братунац;

Инђић (Нн) Илинка, рођена 1903. Српкиња, убијена 1943. у директном терору, Кадино село;

Инђић (Перо) Спасоје, рођен 1903. Србин, убијен од усташа 1943. у логору, Јасеновац;

Ковачевић (Арса) Драгомир, рођен 1906. Србин, убијен 1942. у масовном покољу, Соколац;

Пајевић (Љубомир) Јово, рођен 1928. Србин, погинуо 1943. у НОБу, Девелок;

Павић (Јово) Јован, рођен 1890. Србин, убијен од усташа 1941. у логору, Јасеновац;

Танбурић (Нн) Раде, рођен 1909. Србин, убијен 1941. у директном терору, Соколац;

Соколовићи

Ђеранић (Марко) Миладин, рођен 1919. Србин, погинуо 1943. у НОБу, Стјернице;

Ђеранић (Сима) Марко, рођен 1884. Србин, погинуо 1942. у НБОУ, Соколовић;

Џвијетић (Иле) Бранко, рођен 1910. Србин, погинуо 1943. у НобУ, Сијерци соколац;

Иванић (Нико) Милош, рођен 1910. Србин, погинуо 1943. у НБОУ, Сутјеска;

Марковић (Павле) Сава, рођена 1899. Српкиња, убијена 1943. код куће, Маргетићи;

Мијатовић (Мијат) Јелена, рођена 1914. Српкиња, умрла 1942. непознато, Сребреница;

Пајић (Илија) Криста, рођена 1920. Српкиња, убијена од четника 1943. у директном терору, Соколовић;

Стојаковић (Остоја) Надежда, рођена 1933. Српкиња, погинула 1944. у избеглиштву, Ужице.

Стргачи

Терзић (Радован) Сара, рођена 1914. Српкиња, убијена 1943. у директном терору, Стргачи;

Терзић (Симо) Васо, рођен 1902. Србин, убијен 1943. у директном терору, Стргачи;

Штрпци

Бјелаковић (Иван) Љубо, рођен 1937. Србин, убијен од муслимана 1943. у директном терору, Соколац;

Бјелаковић (Нн) Радојка, рођена 1900. Српкиња, убијена 1943. у директном терору, Височник;

Бјелаковић (Видак) Иван, рођен 1904. Србин, убијен 1943. у директном терору, Височник;

Ђировић (Јеремија) Лазар, рођен 1922. Србин, убијен од Немаца 1945. у затвору, Горња ријека;

Ђировић (Јово) Радован, рођен 1922. убијен од Немаца 1943. у затвору, Горња ријека;

Гајевић (Милош) Анђа, рођена 1924. Српкиња, умрла 1945. у НОБу, Ниш;

Глушица (Лазо) Душан, рођен 1914. Србин, погинуо 1943. у НОБу, Врљика;

Рађен (Богдан) Љубо, рођен 1943. Србин, убијен од усташа 1943. у директном терору, Штрпци;

Рађен (Богдан) Момир, рођен 1942. Србин, убијен од усташа 1943. у директном терору, Штрпци;

Стикић (Стеван) Миленија, рођена 1902. Српкиња, убијена 1942. у директном терору, Штрпци рудо;

Талић (Гане) Перко, рођен 1889. Србин, убијен од усташа 1942. приликом борби или бомбардовања, Вишеград;

Токовић (Видосав) Радомирка, рођена 1935. Српкиња, заклана од усташа 1943. непознато, Љутава;

Трбосиље

Драгичевић (Јован) Маријан, рођен 1909. Србин, погинуо 1942. у НОБу, Трбосиље;

Драгичевић (Мићо) Радојка, рођена 1887. Српкиња, убијена 1942. у директном терору, Трбосиље;

Драгичевић (Ристо) Десанка, рођена 1911. Српкиња, убијена 1942. у директном терору, Трбосиље;

Драгичевић (Симо) Јован, рођен 1887. Србин, убијен 1942. у директном терору, Трбосиље;

Јоксимовић (Марко) Тодо, рођен 1909. Србин, убијен од Немаца 1942. у логору, Немачки логор;

Јоксимовић (Анте) Раде, рођен 1882. Србин, убијен 1945. у директном терору, Трбосиље;

Ласица (Стеван) Стака, рођена 1902. Српкиња, убијена 1942. у директном терору, Трбосиље;

Ласица (Стеван) Стака, рођена 1910. Српкиња, убијена 1942. у директном терору, Рудо;

Ласица (Стојан) Миле, рођен 1920. Србин, погинуо 1942. у НОБу, Трбосиље;

Трнавци

Новосел (Јово) Илинка, рођена 1897. Српкиња, убијена 1943. у директном терору, Врапци;

Рундић (Милузин) Спасоје, рођен 1918. Србин, погинуо 1941. НОБу, Јед непозната;

Трнавци код Рудог

Ђуровић (Данило) Ђорђе, рођен 1912. Србин, погинуо 1941. у НОБу, Сува гора вишег;

Ђуровић (Радосав) Јеврем, рођен 1922. Србин, погинуо 1945. у НОБу, Вишеград;

Калаба (Милан) Јевто, рођен 1910. Србин, убијен 1941. у затвору, Јајце;

Калаба (Милан) Урош, рођен 1919. Србин, убијен 1941. у затвору, Јајце;

Терзић (Перо) Михајло, рођен 1910. Србин, убијен 1942. у директном терору, Соколац;

Увац

Алексић (Нн) Вукашин, рођен 9999. Србин убијен од усташа 1941. бачен у реку, Увац;

Симић (Сретен) Душан, рођен 1923. Србин, погинуо 1944. у НОБу, Довопсак;

Ваган

Шапија (Стеван) Ђука, рођена 1904. Српкиња, убијена 1941. у директном терору, Ваган;

Заграђе

Милановић (Милан) Драгиша, рођен 1918. Србин, убијен 1943. у директном терору, Заграђе;

Зарбовина

Марић (Тода) Новица, рођен 1926. Србин, убијен 1944. у директном терору, Фоча;

Тошић (Миливоје) Митар, рођен 1920. Србин, убијен у директном терору, Жљебови;

Витомир (Манојло) Деса, рођена 1939. Српкиња, умрла 1942. у избеглиштву, Кремна;

Витомир (Манојло) Рајко, рођен 1924. Србин, убијен 1942. у директном терору, Убијен од окупатора;

Витомир (Сима) Стоја, рођена 1902. Српкиња, убијена 1942. у директном терору, Кнежина;

Златари

Марић (Тодо) Зорка, рођена 1931. Српкиња, убијена од усташа 1944. у масовном покољу, Непознато;

Новаковић (Владимир) Миливоје, рођен 1920. Србин, погинуо 1943. у НОБу, Чајниче;

Пљевалчић (Милован) Илинка, рођена 1894. Српкиња, убијена од Немаца 1943. код куће, Златар;

Шарац (Неђо) Лука, рођен 1941. Србин, убијен од Муслима 1944. у масовном покољу, Непознато;

Шарац (Раде) Љубица, рођена 1942. Српкиња, убијена од Муслима 1944. у масовном покољу, Непознато;

Шарац (Раде) Сајо, рођен 1931. Србин, убијен од Муслима 1944. у масовном покољу, Непознато;

Спасојевић (Ђорђо) Станојка, рођена 1926. Српкиња, убијена 1944. у директном терору, Непознато;

Зубач

Гардић (Војин) Ратко, рођен 1916. Србин, погинуо 1941. у НОБу, Бјело брдо;

Зубањ

Милоица (Миле) Раде, рођен 1913. Србин, убијен 1942. у директном терору, Бања лука;

Мршић (Миле) Адам, рођен 1902. Србин, убијен 1941. у директном терору, Љубија;

Поповић (Саво) Симо, рођен 1901. Србин, убијен 1942. у директном терору, Приједор;

Сабљић (Лазо) Лука, рођен 1920. Србин, умро 1943. у НОБу, Лукавице;

Сабљић (Лазо) Симо, рођен 1908. Србин, убијен 1943. у директном терору, Бања лука;

Бјелине

Ђулибрк (Лако) Ђуја, рођена 1895. Српкиња, умрла 1943. у НОБу, Бојиште;

Ђулибрк (Мићо) Кова, рођена 1932. Српкиња, умрла од тифуса 1943. код куће, Бојиште;

Ђулибрк (Стева) Мићо, рођен 1881. Србин, умро 1943. у НОБу, Бојиште;

Ђулибрк (Стево) Радмила, рођена 1940. Српкиња, умрла од тифуса, 1943. код куће, Бојиште;

Кантар (Саво) Илија, рођен 1923. Србин, погинуо 1943. у НОБу, Теслић;

Кантар (Саво) Петар, рођен 1924. Србин, погинуо 1944. НОБу, Равна гора;

Кљајић (Богдан) Голуб, рођен рођен 1934. Србин, убијен од усташа 1941. у масовном покољу, Бјелине;

Кљајић (Богдан) Илија, рођен 1939. Србин, убијен од усташа 1941. у масовном покољу, Бјелине;

Кљајић (Богдан) Слободанка, рођена 1941. Српкиња, убијена од усташа 1943. у немачкој офанзиви, осредак;

Мандић (Јово) Бранко, рођен 1925. Србин, погинуо 1943. у НОБу, Грмеч;

Мандић (Никола) Ђуро, рођен 1901. Србин, погинуо 1943. приликом борби или бомбардовања, Бјелине;

Половина(Ђуро) Сава, рођен 1924. Србин, погинуо 1943. у НОБу, Фоча;⁹⁹

Треба напоменути да овај списак није потпун.

---

⁹⁹ <http://www.muzejgenocida.rs/images/ZrtvePub/ВiН.pdf> Приступљено 31. 08. 2018.

Уместо закључка

Постојало је низ узрока идеолошког сукоба. То су пре свега : различито поимање државног и друштвеног уређења земље, дијаментрално супротни ставови у вези решавања националних питања у будућој Југославији, неслагања везана за функционисање економије, али и нека врста неразумевања од стране комунистичких руководилаца које се тиче менталитета и заједничке прошлости Срба из Доњег Пољимља и Рудог. Опредељење већине Руђана за Равногорски покрет је заправо само континуитет борбе за остварење оне националне идеје којој су људи овог краја остали верни до данас, упркос бројним и дуготрајним притисцима. Оно што су осећали људи из овог краја најбоље је описао управо њихов земљак, поменути доктор Стеван Мољевић. Када је реч о последицама треба рећи да се ту издвајају пре свега активности четничких одметника односно бораца Равногорског покрета који су одбили да се предају и након хапшења њиховог генерала. Припадност пораженој страни и подршка коју су пружали одметнутим четницима значило је економску и сваку другу врсту дискриминације општине Рудо од стране комунистичке власти. Треба рећи и да пројекат занемаривања тзв. прочетничких општина у бившој СФРЈ заслужује један посебан научан рад. Позната реплика из једног чувеног домаћег филма гласи : „Захваљују се моји родитељи из сиромашног града Рудо.“ Иако филм жанровски припада комедији, ова реплика је трагично истинита. То што је сиромаштво епитет везан за ово место је резултат једне континуиране небриге из различитих разлога. У овом раду они су идеолошког карактера. Неспорно је да трагедија грађанског рата више никада не сме да се понови српском народу и да је заправо страдање Срба током другог светског рата она тачка спајања која би требала да надиђе разлике супротстављених страна. Међутим овај рад доказује и то да је стављање партијских интереса изнад националних увек био погрешан избор. Након пола века и окретања точка историје у супротном смеру, скриване и до сад забрањиване теме, излазе на видело и руше успостављене партијско – идеолошке „аксиоме.“ Случај Рудог изнова доказује да је очување националног идентитета и сведочење истине вредније и трајније од поседовања партијске књижице и ситних повластица од исте. Можда је на крају најбољи закључак овог рада чињеница да се партизанско гробље (иначе изграђено на отетој земљи присталици четника) данас у Рудом налази у улици генерала Драгољуба Драже Михаиловића.

Литература

- Bora Cuskar, Poslednji odmetnici Novi Sad : Progres 1964.
- Čedomir Drulovic, 37. sandžadžcka narodnooslobodilačka udarna divizija, Beograd 1983.
- Četvrta krajiska brigade (zbornik secanja) knjiga 2, Beograd 1982.
- Rudo - spomenica povodom 30 - godišnjice prve proleterske brigade Sarajevo: Međurepublička zajednica za kulturno-prosvetnu delatnost, 1971.
- Rudo – spomenica povodom 30 – godišnjice prve proleterske brigade: Alija Bejtić, Rudo i rudski kraj kroz vijekove, Sarajevo: Međurepublička zajednica za kulturno-prosvetnu delatnost, 1971.
- Vladimir Dedijer-Antun Miletic, Genocid nad muslimanima 1941-1945 Sarajevo : Svjetlost, 1990.
- Александар Ненадовић, Разговори с Кочом, Zagreb : Globus, 1989.
- Драгољуб Мићовић, Записи Старог Руђанина, Београд: Адаста, 1997.
- Јованка Калић, Срби у позном средњем веку, Београд: САНУ – Балканолошки институт, 1994.
- Коста Николић, Мач револуције : ОЗНА у Југославији 1944 – 1946 Београд : Службени гласник 2016.
- Коста Николић, Мит о партизанском југословенству, Београд : Завод за уџбенике, 2015.
- Милан Грол, Искушења демократије, Београд: Службени гласник, 2005.
- Миле Чарапић, Соколско друштво у Рудо 1931. – 1941, Рудо: СПКД „Просвјета“, 2000.
- Милован Ђилас, Револуционарни рат, Beograd : Književne novine, 1990.
- Предраг Остојић, Заробљавање генерала Михаиловића, Добрунска Ријека, 2015.
- Протојереј – ставрофор Саво Брадоњић, Сто година храма светих апостола Петра и Павла у Рудом, Рудо: СКПД „Просвјета Рудо“, 2012.
- Радоња Вешовић, Колона и видици, Београд : Народна армија, 1971.
- Сима Ћирковић, Историја срењовековне босанске државе, Београд: Српска књижевна задруга, 1964.

Извори

- <http://www.politika.rs/sr/clanak/32619/Region/Bronzani-pogled-vozda-Karadorda>
Приступљено 31. 08. 2018.
- <http://www.muzejgenocida.rs/images/ZrtvePub/BiH.pdf> Приступљено 31. 08. 2018.